

1930'larda Kemal Tahir ve Sol Çevre

Kemal Tahir and Leftist Circles in the 1930s

Mehmet Güven AVCI^a

^aDoç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Tekirdağ, Türkiye.
E-posta: mgavci@nku.edu.tr

ÖZ Bu çalışma, Kemal Tahir'in 1930'lu yıllarda gazeteciliğe başlamasıyla birlikte sol düşünceyle tanışmasını ve dönemin sol çevreleriyle kurduğu ilişkileri ele almaktadır. Yazar, oda komşusu Sarı Mustafa (Mustafa Börklüce) aracılığıyla dönemin önde gelen sol düşüncedeki aydınlarıyla temas kurmuş; Nâzım Hikmet, Kerim Sadi, Abidin Nesimi ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı gibi isimlerle giderek güçlenen bağlar geliştirmiştir. Sabiha Sertel ve Kerim Sadi'nin evlerinde yapılan sosyalizm ve edebiyat tartışmaları, Kemal Tahir'in düşünsel dünyasındaki değişimin temel zeminini oluşturmuştur. Başlangıçta komünist şair Nâzım Hikmet'e mesafeli olan Tahir, zamanla bu fikrini değiştirerek ona "Bizim Usta" diyecek kadar yakınlaşmıştır. Türkiye Komünist Partisi (TKP) içindeki hizipleşme ve ajanlık suçlamalarında ise herhangi bir partiye üye olmamasına rağmen Nâzım Hikmet ve Sarı Mustafa'nın safında yer almıştır. Bu dönemin en büyük kırılma noktası 1938 Donanma Davası'dır. Kemal Tahir, deniz astsubayı olan kardeşi Nuri Tahir vasıtasıyla Yavuz gemisine Marksist ve sosyalist kitaplar sokarak orduyu isyana teşvik ettikleri gerekçesiyle tutuklanmıştır. Aralarında Nâzım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Hamdi Alev ve Kerim Korcan'ın da bulunduğu pek çok solcu isimle birlikte yargılanan yazar, 15 yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu dava ile başlayan İstanbul Tevkîfhanesi ve Çankırı Cezaevi yılları, Kemal Tahir ve Nâzım Hikmet arasında güçlü bir dostluğa dönüştürmüştür. Yazarın bu dönemde yaşadıkları ve tanıklıkları romancılığında derin izler bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kemal Tahir • sol düşünce • Nâzım Hikmet • TKP • Donanma Davası

ABSTRACT This study examines Kemal Tahir's introduction to left-wing thought following his entry into journalism in the 1930s and the relationships he forged with the left-wing circles of the time. Through his upstairs neighbor Sarı Mustafa (Mustafa Börklüce), the author established contact with the leading left-wing intellectuals of the time, developing increasingly strong bonds with such figures as Nâzım Hikmet, Kerim Sadi, Abidin Nesimi, and Dr. Hikmet Kıvılcımlı. The discussions on socialism and literature held at the homes of Sabiha Sertel and Kerim Sadi formed the foundation for transformation in Kemal Tahir's intellectual world. Initially keeping his distance from the communist poet Nâzım Hikmet, Tahir eventually changed his mind and grew so close to him that he came to refer to him as "Our Master." Despite not being a member of any party, he sided with Nâzım Hikmet and Sarı Mustafa during the factionalism and allegations of espionage within the Turkish Communist Party. The most significant turning point of this period was Türkiye's 1938 Case at the Military Court of the Naval Headquarters. Kemal Tahir was arrested on the grounds that he had smuggled Marxist and socialist books onto the Yavuz warship through his brother Nuri Tahir who was a petty naval officer, thereby inciting the army to rebellion. Tried alongside many other left-wing figures including Nâzım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Hamdi Alev, and Kerim Korcan, the writer was sentenced to a 15-year imprisonment. The years spent in Istanbul Detention Center and Çankırı Prison, which began with this trial, marked a turning point in his life.

Keywords

Kemal Tahir • left-wing thought • Nâzım Hikmet • Turkish Communist Party • naval trial

EXTENDED ABSTRACT

The turning point in Kemal Tahir's literary and political career was shaped by his entry in the 1930s into journalism and his introduction to leftist thought. Working as a young journalist for the newspapers of the time, Tahir underwent an intellectual transformation during these years as he began gaining recognition as a writer. As noted in Sabiha Sertel's memoirs (2015), the author's first literary and political contact with leftist circles stemmed from the literary and socialist discussions held at their home in Kadıköy, which were attended by such figures as Nâzım Hikmet, Sabahattin Ali, and Vâlâ Nureddin. The most significant development that enabled Kemal Tahir to establish a more organic, direct connection with leftist ideas was his meeting with Sarı Mustafa (Mustafa Börklüce), his neighbor on the floor above his bachelor's apartment. Sarı Mustafa, who was introduced to communism in prisoner-of-war camps in Russia, was one of the seven founding members of the Turkish Communist Party (TKP), holding significant positions and serving as the bridge that introduced Kemal Tahir to the era's most prominent leftist intellectuals.

Another place that influenced Kemal Tahir's ideas during this period was the home of Kerim Sadi (Ahmet Nevzat Cerrahoğlu). In the words of Sadun Tanju (200, s.130), this home served as a hub where topics such as freedom, equality, and a just social order could be freely discussed and where dissenting ideas flourished. Tahir reinforced the theoretical foundation he gained there with practical friendships, forging strong bonds with such journalists and intellectuals as Abidin Nesimi, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Suat Derviş, and Naci Sadullah. At the dinner tables set up in the home of the era's famous singer Safiye Ayla, Kemal Tahir also engaged in heated discussions with journalist friends (e.g.,

Ömer Rıza Doğrul, Naci Sadullah) on such topics as poverty, societal class structure, and socialism.

The figure with whom Kemal Tahir formed his closest and most profound relationship from the mid-1930s onward was undoubtedly Nâzım Hikmet. Initially, Tahir was not particularly fond of the communist poet and kept his distance from him, but he quickly became so deeply influenced by Nâzım's ideas and art that he began referring to him as "Our Master." This friendship between the two deepened through their joint literary and intellectual works, such as the brochure "*Namık Kemal İçin Diyorlar Ki*" [They say this about Namık Kemal:] that Kemal Tahir prepared at Nâzım Hikmet's request. This strong bond would later evolve into an inseparable friendship during their years in prison.

One of the most complex aspects of this period was the intense theoretical and personal conflicts within the TKP. Figures such as Nâzım Hikmet, Sarı Mustafa, and Hüsametdin Özdoğu opposed the party leadership under Şefik Hüsnü. In particular, they supported the *İşçi Muhalefeti* [Workers' Opposition], which advocated for the party to be based on the working class rather than its intellectual (*münevver*) cadres. As a result, these figures were expelled from the party, with some party members even accusing them of being agents or police. Although Kemal Tahir was never an official member of any communist party, he sided not with the mainstream TKP leadership during this turbulent period but with his friends Nâzım Hikmet and Sarı Mustafa, who had been expelled, ostracized, and accused of being spies. Abidin Nesimi's (1979) memoirs clearly emphasize Kemal Tahir's unwavering trust in the integrity of Sarı Mustafa, who had been accused of collaborating with the police. Tahir's choice to stand in solidarity with the opposition wing

rather than join official structures was one of the primary reasons for later distancing himself from dogmatic currents.

The greatest and most tragic turning point in Kemal Tahir's life was undoubtedly Türkiye's 1938 Case at the Military Court of the Naval Headquarters. The process began with Abidin Nesimi and Kemal Tahir's attempt to open a bookstore. After failing to open the store despite having secured a promise of books from progressive writers and Nâzım Hikmet, they raised capital by selling their coats; the collected books were then piled up in Kemal Tahir's home. Kemal Tahir's brother, Nuri Tahir was a naval petty officer who took these books from the house, secretly transported them to the battleship Yavuz, and circulated them among the soldiers. Following searches that uncovered leftist books on the ship, a broad investigation was launched on the charges of inciting the army and navy to rebellion. On June 15, 1938, Kemal Tahir was arrested along with many others, including Nâzım Hikmet, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Kerim Korcan, and Hamdi Alev.

Testimonies from witnesses and defendants during the trial indicate Kemal Tahir's home to have become a critical meeting point for left-wing intellectuals of the time and for naval petty officers. According to the testimonies of Emine Neriman, with whom he had lived for five years, and of the non-commissioned officers on trial, intellectuals such as Nâzım Hikmet, Sarı Mustafa, and Suat Derviş had frequently gathered in Tahir's room, engaging in discussions about socialism and communism behind closed doors until late at night. The court concluded Kemal Tahir to have systematically conducted communist propaganda by smuggling Marxist books onto the ship through his brother and to have been in contact with such figures as Kerim Sadi, Nâzım Hikmet, and Sarı Mustafa to a dangerous extent. As a result of the trial, the writer was sentenced to 15 years of hard labor.

The years he spent at the Istanbul Detention Center and Çankırı Prison began with the Naval Trial and directly shaped Kemal Tahir's intellectual world and literary work. His comradeship with Nâzım Hikmet in prison was also reflected in his literary output; Nâzım Hikmet immortalized this period in his novel draft titled *Öteki Defterler (Orası)* [Other Notebooks (There)], in which he recounts his days at the Istanbul Detention Center. Kemal Tahir appears as the character Cemal Mahir in the work, with Dr. Hikmet Kıvılcımlı as Mimar Ali. Hüsametdin Özdoğu, the older brother of Sıdika Özdoğu (Semiha Tahir) who would later become Kemal Tahir's wife, was a leader of the Workers' Opposition and appears as Tornacı Aziz, a character who opposes the intellectuals' conflicts and advocates for the Workers' Opposition.

The network of relationships Kemal Tahir had established with leftist circles in the 1930s laid the foundation for both his political trajectory and literary persona. Rather than becoming a dogmatic party militant, he stood in solidarity with the critical dissidents whom the TKP had ostracized. The factional struggles, accusations of spying, and acts of internal betrayal he had witnessed firsthand at a young age led Kemal Tahir to move beyond revolutionary romanticism. Years later, he channeled this deep-seated distrust of clandestine organizations into literature through the words of Major Arif Bey in his novel (1961, p.) *Esir Şehrin Mahpusu* [Prisoner of the Captive City] (2022, ss.229,230): "Working in secret serves the interests of honorable patriots just as much as it does those of every sort of scoundrel... Secrecy conceals cowardice, deceit, and treachery more easily than it does heroism." These turbulent years of the 1930s laid the foundation for him to become one of the most independent, critical, and profound voices in Turkish literature.

1930'larda Kemal Tahir ve Sol Çevre

Kemal Tahir'in 1938 yılında girdiği cezaevi öncesi dönemine ilişkin literatürde doğrudan bir çalışma bulunmamaktadır. Bu açıdan yazarın biyografisine ilişkin çalışmalarda 1930'lu yıllardaki faaliyetleri ve ilişkileri konusundaki literatür zayıftır ve farklı metinlerde dağınık bir biçimde bulunmaktadır. Bu çalışma döneme ait metinleri bütünsel bir okuma ile Kemal Tahir'in yaşamında ve yazınında önemli bir yere sahip olan erken döneminde sol çevrelerle kurduğu ilişkileri açığa çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Kemal Tahir'in bu dönemde kurduğu ilişkilerin takip edileceği temel kaynaklar döneme ait hatıratlar, mektuplar ve yazarın yayınlanmış notlarıdır. Emin Karaca'nın çalışmaları, Abidin Nesimi ve İbrahim Topçuoğlu'nun hatıratları, özellikle Donanma Davası ile ilgili olarak Atilla Coşkun'un Nâzım'ın Siyasal Yaşamı ve Davaları eseri öne çıkan metinlerdir. Diğer taraftan biyografik öğeler içeren *Yol Ayrımı* ile ölümünden sonra yayınlanan *Hür Şehrin İnsanları* romanlarında bu döneme ait olay ve kişilere kurgusal değişiklikler olsa da rastlanmaktadır. Kemal Tahir'in bu dönemine ilişkin bir diğer önemli belge de Nâzım Hikmet'in İstanbul Tevkifhane'sinde geçen *Orası* adını taşıyan roman taslağıdır. Hatırat, roman ve roman taslakları yapıları gereği öznel bilgiler ile yüklüdür. Bu çalışmada kullanılan mahkeme kayıtları ise dönemin siyasal ikliminin ürünüdür. Bu iki sınırlılığı aşmak adına çalışmada farklı isimlerin metinlerine yönelik bir okuma, bilgileri karşılaştırma kesişim ve zıtlıkları ele alma yoluna gidilmiştir. Böylece Kemal Tahir'in sol çevre ile ilk ilişkilerinden başlayarak cezaevine gireceği 1938 yılına kadar bu çevrede nasıl konumlandığının ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Metin içinde gerek okuyucuya bilgi vermek gerekse Kemal Tahir'in ilişki kurduğu isimlerin sol içindeki konumlarını ve yaşamlarının geri kalanında hangi faaliyetler içinde bulunduklarını görmek amacıyla isimlere ilişkin biyografik bilgilere yer verilmiştir.

Kemal Tahir yazın hayatına *Geçit* dergisiyle başlamıştır. Derginin çıkartıldığı dönemde Kemal Tahir avukat katipliği yapmaktadır. 1930'ların ortalarından itibaren ise gazetecilik hayatı başlar ve bu dönem aynı zamanda sol çevrelerden isimlerle tanıştığı ve düşünsel dünyasında değişimlerin başladığı yıllardır. Bu yılların Kemal Tahir'in romancılığında izler bırakan bir dönem olduğu söylenebilir.

1930'ların ortalarından itibaren gazetecilik Kemal Tahir'in temel geçim kaynağı ve mesleğidir. Nitekim döneme ait anı ve tanıklıklar birçok yerde kendisini *Muharrir Kemal Tahir* olarak tanıttığını ve bu şekilde tanındığını göstermektedir. 1938 donanma davasının *Hüküm Fıkrasında* “*Yedi Gün gazetesinde muharrir, Tahir oğlu Kemal Benerci*” olarak tanıtılmaktadır (Coşkun, 1995, s. 262). Piraye'ye yazdığı bir mektupta ise saz çalmayı öğrenmeye başladığını belirttiikten sonra “İstanbul'a gelinceye kadar diğer türkü ve marşları da öğrenirsem gayri muharrirlik yapmayacağım, seyyar çalgıcılığa mübaşeret edeceğim” demektedir (Bilge, 2017, s. 47). Muharrir Kemal Tahir'in Benerci soyadını alması da Piraye ile mektuplaşması da Nâzım Hikmet ve çevresiyle kurduğu ilişkinin ürünüdür.

Sol Çevre ile İlk Temaslar

Döneme ait hatırat ve yayınlarda Kemal Tahir'in oda komşusu Sarı Mustafa (Mustafa Börklüce) ile tanıştıktan sonra solda bulunan isimlerle ilişki kurduğu genel bir kabuldür. Ancak Sabiha Sertel'in birinci baskısı 1969 yılında yayımlanan *Roman Gibi* başlıklı anı-larında Kemal Tahir'in dönemin sol çevresiyle daha erken dönemde, edebiyat ilgisi çerçe-vesinde ilişki kurduğu görülmektedir. 1924-1931 yılları arasında yayınlanan *Resimli Ay* dergisi ile ilgili anılarında Sertel, "büroda işler bittikten sonra akşamları, bizim Kadıköy'de, Şair Nefi Sokağı'ndaki evde, edebiyat ve sosyalizm tartışmaları yapardık. Bu toplantı-lara Nâzım, Sabahattin Ali, Naci Sadullah [Danış], Vâlâ Nureddin, Peyami Safa, Kemal Tahir gibi yazarlar katılırdı. Bu tartışmalar çok heyecanlı olurdu" (Sertel, 2015, s. 144) ifadelerine yer vermektedir.

Sabiha Sertel'in değindiği edebiyat ve sosyalizm tartışmalarının yanı sıra Kemal Tahir'in sol düşünce ile tanışmasında Nâzım Hikmet, Sarı Mustafa (Mustafa Börklüce) ve Kerim Sadi isimleri öne çıkmaktadır. Abidin Nesimi ve Sadun Tanju'nun hatıratlarında Kemal Tahir'in 1930'ların başlarında bu isimlerle ilişki kurduğu ve düşünsel değişiminin başladığı görülmektedir. Abidin Nesimi *Yılların İçinden* adlı hatıratında bu ilişkinin başlangıcına, *Yol Ayrımı* romanına da konu olan, yeni bir dergi çıkarma girişimi çerçevesinde değin-mektedir:

Rahmetli Kemal Tahir'i tanıdığım zaman Geçit dergisinde Vatan-Millet-Sakarya edebiyatı etrafın-da şiirler yazan bir gençti. ... Ancak annesinin ölmesi ve eve üvey ananın girmesi ile ailenin huzuru bozulmuştu. Kemal Tahir ve kardeşi evde yaşayamayacaklarını anlayarak evden ayrılmak zorunlu-ğunu duymuşlardı. Kemal Tahir bir avukatın yanına kâtip girmiş. Kardeşi Nuri de gedikli (astsu-bay) olmuştu. İşte Kemal Tahir'i ben bu yıllarda tanıdım. Beyoğlu'nda Tünel'den Tophane'ye inen yokuşta bir bekar odasında kalıyordu. "Yeni Gidiş" in polisçe bir komünist dergisi olarak nitelenme-si onu da bu konularla ilgilenmeye itti (Nesimi, 1977, s. 138).

Abidin Nesimi'ye göre Kemal Tahir ile Sarı Mustafa arasındaki ilişkinin gelişmesine de *Yeni Gidiş* dergisi vesile olmuştu. Kemal Tahir ve ardından Abidin Nesimi önce Sarı Mus-tafa (Börklüce Mustafa) sonrasında Nâzım Hikmet ile giderek güçlenen bir ilişki kurmuş-lardır.

Bu sıralarda K. Tahir'i kaldığı bekar odalarının birinde de ilk komünistlerden rahmetli Sarı Musta-fa (Mustafa Börklüce) kalıyordu. Bunlar aynı katta idiler. Kat komşuluğu dolayısıyla birbirleriyle selamlaşıyorlar, fakat bir ilişki kurmuş değillerdi. Yeni Gidiş dergisinin hazırlanışı sırasında rahmetli Sarı Mustafa ve Kemal Tahir artık birbirleriyle konuşma gereğini duymuşlardı. Kemal Tahir yoluyla ben de Mustafa ile tanıştım. ... Nâzım Hikmet de fırsat buldukça Sarı Mustafa'yı evinde ziyarete gelirdi. Sarı Mustafa yoluyla Kemal Tahir, Nâzım Hikmet'le tanıştı. Benim de Nâzım Hikmet'le tanışmam bu yolla oldu (Nesimi, 1977, s. 139).

Kemal Tahir'in yaşadığı bu değişimin en önemli tanığı Fatma İrfan'dır. Bu değişimi “Bir yaz tatilinde Nâzım'ı eleştirmişti ya, öteki yaz tatilinde onu Nâzım Hikmet ile içli dışlı buldum. Şiirlerinden ezbere bölümler okuyor ve ondan söz ederken “Bizim Usta” diyordu” sözleriyle ifade etmektedir (İrfan, 1976). Kemal Tahir'in Nâzım Hikmet ile ilgili erken dönem görüşleri ve değişimi ölümünden sonra yayımlanan *Hür Şehrin İnsanları*'na da yansımaktadır: “*Murat, kaşlarını hafifçe çattı. Bu komünist şairi sevmemek için epi zamaandır var kuvvetiyle kendisini zorlamaktaydı*” (Tahir, 2008, s. 374).

Sadun Tanju ise Kemal Tahir'in sol ile kurduğu ilişkiye başka cepheden yaklaşır. Tanju'ya göre Kemal Tahir 22-23 yaşlarında genç bir gazeteci olarak Kerim Sadi'nin evinde görülmeye başlar. “1930'ların başında Kerim Sadi'nin evi; özgürlük, eşitlik, insan hakları, hakça bir düzen konularının bol bol konuşulup tartışıldığı bir çeşit okul” gibidir. Rejime yönelik tepkilerin giderek gün yüzüne çıkmaya başladığı bu dönemde Kemal Tahir yeni düşünceler ile tanışmaktadır: “Muhalefetin görünmez bir alanda, düşüncede büyümesi ve yayılması; rejime ve devrimlere karşı birbiri arkasına patlak veren bütün gerici isyanlardan çok daha büyük bir kaygı yaratmaktadır. Böyle bir yorum, tarifsiz acıların, inanılmaz insanlık dramlarının ortamını oluşturur. Kemal Tahir'in yeni hayatı da o ortamda çiçek açar” (Tanju, 2000, s. 130). Kerim Sadi, TKP üyesi olmamakla birlikte dönemin sol çevrelerinde etkili bir isimdir. Kemal Tahir'in Kerim Sadi ile ilişkisi *Namık Kemal İçin Diyorlar Ki* adlı broşürün yayımlanma sürecine de yansımaktadır. Abidin Nesimi'ye göre Nâzım Hikmet söyleşi şeklindeki bu broşürü Kemal Tahir'in hazırlamasını ve bu iş için Kerim Sadi'den yararlanmasını istemiştir. Broşürün hazırlanma sürecinde Hikmet Kıvılcımlı'nın da adının geçtiği görülmektedir (Nesimi, 1979, s. 179).

Kemal Tahir'in sol düşünce ile ilk tanıştığı dönemde Sarı Mustafa (Mustafa Börklüce), Nâzım Hikmet, Kerim Sadi, Abidin Nesimi ve Hikmet Kıvılcımlı öne çıkan isimlerdir. Abidin Nesimi'nin anıları bu sürece birlikte başladıklarını göstermektedir. Abidin Nesimi, Giritli bir ailenin çocuğudur. 1911 yılında babasının kaymakamlık görevi nedeniyle bulunduğu Kiğı'da dünyaya gelir. Babasının öldürülmesi nedeniyle fakir bir çocukluk geçiren Nesimi, ortaokul ve liseyi İstanbul Erkek Lisesi'nde okuduktan sonra Yüksek Mühendis Mektebi'ne kaydolar. Üniversite yıllarında Milli Türk Talebe Birliği'nde etkin görevlerde bulunmuştur (Nesimi, 1977). 1930'lu yıllarda anılarında belirttiği gibi sol çevreler ile ilişki kurmuş ancak partili olmamıştır. Çok partili hayata geçiş döneminde Cami Baykurt ve Mehmet Ali Aybar'la çeşitli girişimlerde bulunmuş ancak sonuçsuz kalmıştır. 1961 yılında Sosyalist Partiye (SP) üye olmuş ve parti adına TİP ile birleşme görüşmeleri gerçekleştirmiştir (Nesimi, 1977). Bir dönem serbest çalışan sürgün yıllarında halkevi kütüphane memurluğu yapan 1949-1960 yılları arasında Bayındırlık Bakanlığı'nda çalışan Abidin Nesimi 17 Ekim 1991 yılında vefat etmiştir.

Kemal Tahir'in oda komşusu olarak tanıştığı, onu sol çevrelerle buluşturan ve Sarı Mustafa olarak tanınan Mustafa Börklüce'nin, 1896 Bilecik Osmaneli doğumlu olduğuna dair bilgiler kayıtlarda bulunmaktadır. 1915 yılında Kafkas Cephesi'nde Rus askerlerine esir düşmüş esir kampına gönderilmiştir. Bu kamplarda Mustafa Suphi aracılığıyla komünist düşünce ile tanışan Mustafa Börklüce, 1917'de Türk Kızıl Alayı'nda siyasi komiser, 1919 yılında Moskova'da kurulan Türkiye Komünist Partisi'nde kurucu komite üyesi görevlerinde bulunur. Partinin kurucu yedi üyeden birisidir (Topçuoğlu, 1976, s. 9). Bakü'de 1920 yılında toplanan TKP 1. Kongresi'nde merkez komite üyeliğine seçilir. Börklüce'nin üstlendiği bir diğer önemli görev Harici Büro olarak da adlandırılan Komintern Bürosu Talebe Sevk ve İdaresi görevidir. Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesinin (KUTV) ilk öğrencilerinden olan Nâzım Hikmet, Vâlâ Nurettin ve Şevket Süreyya Aydemir ile bu görevinden dolayı tanışmıştır (Karaca, 1992, s. 144). Bir süre sonra Türkiye'ye dönen Börklüce 1 Ocak 1925 Şefik Hüsnü'nün Beşiktaş'taki evinde toplanan TKP ikinci kongresine katılır. Şefik Hüsnü'nün eleştirilere uğradığı bu kongrede merkez komitesine seçilir (Topçuoğlu, 1976, s. 103). Bu dönem TKP içinde tartışmaların yoğunlaştığı bir dönemdir. Kaynaklar Nâzım Hikmet ve Mustafa Börklüce ile gerek Hikmet Kıvılcımlı gerekse Şefik Hüsnü, Hasan Ali Ediz gibi isimler arasında tartışmaların bulunduğunu göstermektedir (Topçuoğlu, 1976), (Karaca, 1992). Nitekim

bazı kaynaklara göre bu sırada Moskova'dan gelen Hasan Ali (Ediz) tarafından öteki komite arkadaşları ile (Nâzım Hikmet, Hamdi Şamilof, Elektrikçi Nuri, Hüsamettin Özdoğu ve Salih Hacıoğlu) birlikte Parti'den atıldı. Başka kaynaklara göre ise; 1932 Şubatı'nda İstanbul'da Halıcıoğlu'nda yapılan TKP'nin 3. Kongresi'ni organize etti. Kongre'de tekrar Merkez Komite üyeliğine seçildi (Karaca, 1992, s. 144).

Mustafa Börklüce 1929 tutuklamaları sonrasında kovuşturma dışında kalması nedeniyle bazı partililer tarafından ajanlık ve provokatörlükle suçlanmıştır (Ağcabay, 2015, s. 96). 1937 yılında yeniden örgütlenen TKP'de yer alan Mustafa Börklüce, 1946 yılında kurulan Türkiye Sosyalist Partisi'nde Genel Sekreterliğe getirilir (Topçuoğlu, 1976, s. 172). Börklüce, bu partinin 1950'de yeniden kuruluşunda görev almış Partinin 8 Mayıs 1952'de kapatılması sonrası tutuklanmış, 1955 yılında beraat etmiştir. Bir diğer tutukluluğu, dönemin sol görüşlü aydınları ile beraber 6-7 Eylül Olayları'nda olan Börklüce, 26 Mayıs 1960 yılında hayatını kaybetmiştir (Karaca, 1992, s. 146).

Kemal Tahir'in sol düşünce ile tanışma sürecinde ilişkide bulunduğu ve evindeki toplanılara katıldığı Kerim Sadi'nin gerçek adı Ahmet Nevzat Cerrahoğlu'dur. 1900 doğumlu Kerim Sadi, Türk sol düşüncesi içerisinde kitapları ve çevirileriyle önemli bir yere sahiptir (Sülker, 1983, s. 150). Sol düşünce içindeki yerine rağmen TKP ile ilişkisi sorunlu olup 1929-1930 yıllarında TKP tarafından Nâzım Hikmet ile birlikte Troçkist olmakla suçlanmıştır (Tunçay, 2017, s. 207). 1932 yılında yayımladığı Namık Kemal broşürüyle dönemin tartışmalarına katılmış ve birçok eleştiriyi üzerine çekmiş olan (Sülker, 1983, s. 151)

Kerim Sadi, sol içi polemiklere girmektedir. Bunlardan en önemlisi TKP'nin teorisyonu olarak görülen Dr. Hikmet Kıvılcımlı ile girdiği polemiktir. Kerim Sadi, Hikmet Kıvılcımlı'nın çevirilerini sert bir dille eleştirmiştir. Bu eleştirilere ilk cevap ise TKP'nin merkez yayın organı Orak Çekiç'te verilir. 20 Aralık 1935 tarihli bu yazının TKP yöneticisi Reşat Fuat tarafından kaleme alındığı iddia edilmektedir (Ağcabay, 2015, s. 144). Hikmet Kıvılcımlı ise Kerim Sadi'ye Marksizm Kalpazanları Kimlerdir? eseri ile cevap verir (Akar, 1989, s. 17). Bu tartışmalara rağmen Kerim Sadi'nin evi soldaki birçok ismin buluşma yeri olmuştur. 1960 sonrasında *Bir İslam Reformatörü: Mehmet Akif* (1964), *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı* (1975), *Tarih Anlayışı Olmayan Tarihçi: Fuat Köprülü Gün* (1964) adlı kitaplarını yayımlayan Kerim Sadi 12 Ağustos 1977'de hayatını kaybetmiştir.

Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Kemal Tahir'in 1930'larda ilişki kurduğu Türkiye'de sol düşüncenin bir başka önemli ismidir. Kemal Tahir'in hazırladığı Namık Kemal İçin Diyorlar ki adlı broşürün yayın sürecinde Hikmet Kıvılcımlı ile ilişkisi görülmektedir. 1938 Donanma Davası sonucunda önce İstanbul Tevkifhanesi'nde, sonrasında Çankırı Cezaevi'nde bu ilişki devam edecektir. 1902 doğumlu Hikmet Kıvılcımlı gönüllü olarak Milli Mücadele'ye katılmış, İstanbul'a döndükten sonra Vefa Lisesi'ni bitirerek Askeri Tıbbiye'ye girmiştir (Karaca, 1992, s. 120). Bu dönemde dindar bir kişiliğe sahip olan Kıvılcımlı, tıp alanında eğitim görürken Kurtuluş ve Aydınlik dergileri üzerinden sosyalist düşünce ile tanışır. 1 Ocak 1925 tarihinde TKP 1. Kongresi'nde Merkez Komite üyeliğine ve Komünist Gençlik Örgütü Başkanlığına seçilir (Ağcabay, 2015, s. 37). 1926 ve 1929 yıllarında tutuklanır. 1938 Donanma Davası'nda Nâzım Hikmet ve Kemal Tahir ile girdiği cezaevinden 1950 affı ile çıkmıştır. Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın TKP ile ilişkilerinde ilk kırılma 1936 yılında yaşanır. Kıvılcımlı anılarında bu durumu "Çok geçmedi. kendi elimle "Parti"ye mal ettiğim Marksizm Bibliyoteği'nde ondan sonra uğradığım sabotaja karşı, "Emekçi Kütüphanesi" serisini açtım. "Kapital" ve benzeri yayınlara girildi. "Demokrasi: Türkiye Ekonomi-Politikası" kitapçığımla Günün Meseleleri serisine başladım" sözleriyle anlatmaktadır (Kıvılcımlı, 1978, s. 204). Bu süreçte daha önce Nâzım Hikmet ve çevresinin parti ile bağının kopması, sonrasında ise Hikmet Kıvılcımlı ve arkadaşlarının partiden kopması söz konusudur. Komintern'in yedinci kongresinde alınan karar gereği parti kadrolarının faşizme karşı CHP'ye bağlı yasal yapılarda yer almaları da tartışmaları arttıracak, "kısa bir süre önce parti içinde birbirleriyle tartışan ve çatışan Nâzım Hikmet, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Emin Sekfin gibi pek çok kişi ve komünist çevre, parti dışında olmanın ortak yazgısını bir arada yaşayacaklardı" (Coşkun, 1995, s. 131, 132). Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın hastalığı ve vefatı sürecinde de TKP üst yöneticileri ile yaşadığı gerilim görülmektedir. Prostat kanseri olan Kıvılcımlı TKP Dış Büro üyeleri tarafından sosyalist ülkelere sokulmak istenmez (Akar, 1989, s. 18). 11 Ekim 1971 tarihinde Belgrad'da hayatını kaybeder.

Kemal Tahir'in 1930'ların ortalarından itibaren en yoğun ilişki kurduğu isim bilindiği üzere Nâzım Hikmet'tir. Kemal Tahir-Nâzım Hikmet ilişkisi ayrı bir çalışmanın konusu olacak kadar detaylıdır. Ancak bu dönemde Kemal Tahir'in çevresini yakından tanımak için Nâzım Hikmet'in sol içindeki pozisyona da kısaca değinmek gerekmektedir. 20 Kasım 1901 yılında Selanik'te dünyaya gelen Nâzım Hikmet'in ilk şiirleri milliyetçi unsurlar içermektedir. Milli Mücadele sürecinde Anadolu'ya geçen Nâzım Hikmet burada sol fikirler ile tanışmıştır. Yakın arkadaşı Vâlâ Nureddin bu dönüşümü ve etkili ismi *Bu Dünyadan Nâzım Geçti* kitabında anlatmaktadır:

1921 ocak ortalarına kadar koyu milliyetçi ruhta olan şair Nâzım Hikmet'in, Hitlerci toy gençlik gibi bir renk ya da remizle avlandığını katiben iddia edecek değilim. Fakat görgü tanığı olduğum bir gerçeği de gizlemeyeceğim. Nâzım'a İnebolu'da komünistlik fikirlerini ilk aşlayan Spartakist ağabeyler arasında Sadık Ahi'nin kırmızı bir boyun atkısı vardı

Rüzgârda yürüyorduk. Ve o anlatıyordu.

— Böyle bir boyun atkısı takıp ihtilâl nutukları söylemek, ihtilâl şiirleri okumak senin tipine ve manevî bünyene ne kadar yakışacaktır, Nâzım.

Nâzım, beraber gezdiğimiz yıllarda asla kırmızı boyun atkısı takmadı. Fakat bu hatırayı ünlü şiirinde yansıtmıştır (Nureddin, 1975, s. 57).

Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin Bolu'da öğretmenliğin ardından uzun bir yolculukla Moskova'ya geçerler. KUTV'da eğitim alan Nâzım Hikmet artık komünist hareketin içindedir. Türkiye'ye dönüşünde 1 Ocak 1925 tarihinde yapılan TKP 2. Kongresi'nde Merkez Komite üyeliğine seçilir (Karaca, 1992, s. 117). 1930'larda Nâzım Hikmet ile TKP arasındaki gerilim gerek şairin gerekse çevresindekilerin hayatında önemli bir yerde durmaktadır. Parti üst kadrolarıyla özellikle Şefik Hüsnü ile yaşadığı gerilim bu döneme damgasını vurmuş ve partiden uzaklaştırılmasıyla sonuçlanmıştır:

Parti üst kadroları arasındaki tartışmalardan da uzak kalmıyordu. Komintern'in Viyana Konferansı'nın kararları gereği Parti Kongresi'nin bir an önce toplanması gerektiğini savunuyor, Merkez Komite üyelerinin atama yoluyla değil, seçimle belirlenmesini istiyordu. Parti yönetiminin bu tavra karşı olması üzerine Pendik önlerindeki Pavli Ada'sında yandaşlarıyla birlikte bir Parti Kongresi toplayıp, İcra Komitesi kurdu. Bu ayrı örgütlenme içinde yer alan öteki kişilerden bazıları; Hamdi Şamilof, Musolini Ahmet, Şoför Ragıp vb. idi. Grubuyla birlikte gizli bir matbaa kurarak illegal faaliyet yürütürken, yeni örgütlenmeyle yaptığı başvuru Komintern tarafından reddedilerek; grubunu dağıtması ve matbaayı TKP'ye vermesi kararma uymayınca grubuyla birlikte partiden atıldı. Komintern'in haber bültenlerinde ve Şefik Hüsnü'nün aynı organlardaki yazılarında "Troçkist-Polis Muhalefeti" olarak teşhir edildi (Karaca, 1992, s. 118).

1930'ların ortalarından itibaren Nâzım Hikmet ile Kemal Tahir ilişkisi gelişmiş 1938 Donanma Davasında birlikte yargılanmaları ve mahkûm olmaları sonucunda İstanbul Tevkifhanesi ve Çankırı Cezaevi'nde bir dostluğa dönüşmüştür. Kemal Tahir tarafından

yayımlanan Nâzım Hikmet'in kendisine yazdığı mektuplar bu dostluğun göstergesidir. 1950'de cezaevi sonrasında yaşamını gizlilik içinde sürdüren Nâzım Hikmet'e ulaşmak isteyen Attila İlhan, bunun için Kemal Tahir'e yönlendirildiğini aktarmaktadır (S. İleri, 2005, s. 131). Bu ilişki 17 Haziran 1951 tarihinde yurt dışına kaçmasıyla kesintiye uğrasa da Nâzım Hikmet'in Kemal Tahir ile ilgili fikirleri farklı yayınlarda görülmektedir. Sovyetler Birliği Komünist Parti Merkez Komitesi'ne Marat (İsmail Bilen) ve Nâzım Hikmet imzalı gönderilen mektupta Türkiye'den çıkarılması talep edilen kişiler arasında Kemal Tahir de bulunmaktadır:

Türkiye'den yasal yollardan çıkamayan kişilerin yasadışı şekilde çıkmasına yardım edilmelidir. Bizce ilk etapta şu kişiler kabul edilmelidir: Politbüro üyelerinden Reşat Fuat Baraner: parti üyelerinden Mehmet Ali Aybar. Sabiha Zekeriya Sertel, Kemal Tahir; sempatizanlardan Zekeriya Sertel ve Yıldız Sertel; Sofya'daki siyasi mültecilerden Fahri Erdiç ve Ziya Yamaç. (Fahri Erdiç ve Ziya Yamaç'a dair Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nden ayrıca bilgi istenmelidir) (Perinçek, 2017, s. 75).

Ancak Kemal Tahir'in bu konuda girişimde bulunduğu dair hiçbir belge, kayıt ve anı bulunmamaktadır. Bir başka kayıt Kemal Tahir'in *Köyün Kamburu* romanının Münevver Andaç tarafından çevrilerek Fransızca yayımlanması sürecinde Nâzım Hikmet ve Aragon arasındaki mektuplaşmalardır. 1955 tarihli mektupta Nâzım Hikmet, Kemal Tahir için "çok tanınmış, öncü ve çok yetenekli Türk romancımız" ifadelerini kullanmaktadır (Kahramanoğlu, 2025, s. 100). Bir süre sonra iki yazarın ilişkisi kesilmiş ve Nâzım Hikmet 3 Haziran 1963 tarihinde vefat etmiştir.

Nâzım Hikmet Çevresi ile İlişkiler

Kemal Tahir diğer taraftan 1930'ların ortalarında Nâzım Hikmet'in çevresindeki genç gazeteciler ile dostluklar geliştirmiştir. Bu dönemde Kemal Tahir'in yakın ilişkide olduğu isimler, düşünce dünyaları ve Naci Sadullah ile Kemal Tahir'in Safiye Ayla'ya ilgisi Safiye Ayla'nın anılarında görülür:

Benim arkadaşlarım arasında gazeteciler çoğunlukta idi. Nur içinde yatsınlar hepsi rahmetli oldular. Kemal Tahir, Halikarnas Balıkcısı, Naci Sadullah, Doğan Nadi ve Mehmet Akif'in damadı Ömer Rıza Doğrul, adeta ayrılmaz bir bütün gibiydik. ... Naci Sadullah, Kemal Tahir ve Ömer Rıza Doğrul üçlüsü artık her akşam bizim evde toplanıyorlar; masa kuruluyor, sohbet koyulaştıkça koyulaşıyordu. Üç öfkeli, üç heyecanlı gençtiler. Sürekli sosyalizmi savunuyorlardı. Halkın yoksulluğunun nedenlerini, toplumun sınıfsal yapı karakterini tartışıyorlardı. Genellikle herhangi bir sonuca varamaz, lafı bırakır, şiir okumaya ve kitap karıştırmaya başlarlardı. ... Nitekim bir gün farkına vardım ki, Kemal Tahir de bana abayı yakmış. Bir gece gene her zamanki gibi 49'luk (rakı) açılarak konu gündeme geldi. Naci, benim karar vermem gerektiği görüşündeydi. Ben de duygularımı açık seçik ortaya koydum: "Bir öğrenci gibi her gün sizleri dinleyip fikirlerinizden yararlanıyorum. Ben anlıyor, öğreniyor, geliyorum. Neden kavganıza beni de ortak etmiyorsunuz da salt bir kadın (bir dişi) olarak görmeyi tercih ediyorsunuz?" Sözlerim ikisini de çok etkiledi. Kemal Tahir "Ben adaylığımı geri alıyorum. Sen bundan böyle benim dünya ahret bacımın" dedi ve çok büyük bir sıkıntıyı noktalamış (Seçkin, 1998, s. 28, 30).

Safiye Ayla'nın bu isimlerin fikirlerinden etkilendiği ve uzun süren bir dostluğun olduğu anılarına yansımakta bu ilişkilerde Kemal Tahir, Naci Sadullah ve Ömer Rıza Doğrul isimleri öne çıkmaktadır. Gazeteci ve röportaj yazarı Naci Sadullah'ın doğum tarihi ile ilgili farklı bilgiler bulunmakla birlikte Behçet Necatigil'in *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü* çalışmasında İzmir 1910 bilgisi verilmektedir (Necatigil, 1995, s. 234). Uşşakizadeler ailesine mensup olan Naci Sadullah'ın amcası Halit Ziya Uşaklıgil, halasının kızı ise Mustafa Kemal'in eşi Latife Hanım'dır (Tonga, 2020). 27 Ağustos 1975 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Kemal Tahir'e benzer bir biçimde Galatasaray Lisesi'ni onuncu sınıfta bırakan Naci Sadullah askeri liseye başlamış ve sağlık sorunları nedeniyle tamamlayamamış sonrasında ise Fransa'da eczacılık okumuştur. Soyadı Daniş olan Naci Sadullah 1928 yılından itibaren gazetecilik yapmaya başlamış ve ölümüne kadar bunu devam ettirmiş, ömrünün son döneminde ise İzmir gazetelerine yazmıştır (Necatigil, 1995, s. 234). Kemal Tahir ve Nâzım Hikmet'in mektuplarından Naci Sadullah ile ilişkilerinin cezaevindeyken de sürdüğü görülmektedir. *Son Posta*, *Yedigün*, *Tan*, *Her Gün*, *Cumhuriyet*, *İzmir*, *Havadis*, *Yeni Asır*, *Ulus*, *Milliyet*, *Demokrat İzmir*, *Kırpi* ve *Akbaba* dergilerinde çalışan Naci Sadullah, *Kırpi* dergisinde 1967 yılında yayımlanan *Dostum Nâzım Hikmet* başlıklı yazısında Nâzım Hikmet'i övmekten bir buçuk yıl hapse mahkûm olmuştur (Tonga, 2020). Ömer Rıza Doğrul ise farklı bir düşünsel yol izlemiştir. Kahire doğumlu olan Doğrul, 1915 yılında İstanbul'a gelmiş sonrasında Mehmet Akif Ersoy'un kızı Cemile Hanım ile evlenmiştir. 1925 yılında Türkiye-Mısır ilişkileriyle ilgili yazılarından dolayı İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak tutuklanmış, kısa bir süre sonra serbest bırakılmıştır. 1940 yılında *İslam-Türk Ansiklopedisi*'ni çıkaran isimlerden biri olan Doğrul, bu ansiklopedide birçok maddenin yazarıdır. Çok partili hayata geçiş sırasında, 1947-1948 yıllarında, önemli isimlerin yazar kadrosunda bulunduğu *Selâmet Mecmuası*'nı çıkarmış, 1950 seçimlerinde ise Demokrat Parti'den Konya milletvekili seçilmiş, 13 Mart 1952 tarihinde vefat etmiştir (Uzun, 1994).

Safiye Ayla'nın anılarında ismi geçen 1913 doğumlu Doğan Nadi, Yunus Nadi'nin oğludur. Galatasaray Lisesi'nin ardından İsviçre'de üniversite eğitimini tamamlayan Doğan Nadi, Türkiye'ye döndüğü 1937 yılından 1969 yılındaki vefatına kadar *Cumhuriyet* gazetesinde yazmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında gazetenin dış haberler bölümünü Ömer Rıza Doğrul ile birlikte yönetmiştir (Doğan Nadi Kimdir?, 2018). Halikarnas Balıkcısı adıyla tanınan Musa Cevat Şakir Kabaağaçlı ise Türk edebiyatına önemli eserler kazandırmıştır. Cevat Şakir Kabaağaçlı, Zekeriya Sertel'in çıkardığı *Resimli Hafta* dergisinde "Hapishanede İdama Mahkûm Olanlar Bile Bile Asılmaya Nasıl Giderler" adlı yazısında halkı asker aleyhine kışkırttığı gerekçesiyle 1924 yılında İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmış ve Bodrum'a sürgüne gönderilmiştir. Cezasının devamını İstanbul'da tamamlayan sonrasında Bodrum'da yaşamaya devam eden ve Mavi Anadoluculuk akımının önde gelen isimlerinden olan Kabaağaçlı 1973 yılında vefat etmiştir (Necatigil, 1995, s. 165).

TKP ile Temaslar, Parti İçi Tartışmalar ve Donanma Davası

Abidin Nesimi ve Kemal Tahir'in ilişki kurdukları bir diğer isim Telefoncu Ferit (Ferit Kalmuk) olur. Ancak bu dönemde TKP içinde önemli çatışmalar yaşanmaktadır. Ferit Kalmuk, Sarı Mustafa'dan polis olarak bahsetmekte, polisin onu bilerek soruşturma dışında bıraktığını söylemektedir. Bu durumu Abidin Nesimi "Nâzım Hikmet için de aynı tarzda konuştu. Mustafa'nın da Nâzım Hikmet'in de insan olmak itibariyle böyle alçaklıklara tevessül edebileceklerini aklım almıyordu. Bunu aklım almadığı gibi aynı davayı güden insanlardan bir insanın da diğer bir insana böyle sıfatlar atfetmesini doğru bulmuyordum" şeklinde ifade etmektedir (Nesimi, 1977, s. 141, 142). Kemal Tahir ile bunu paylaşan Abidin Nesimi, birlikte Sarı Mustafa ile görüşüklerini onun TKP merkez heyeti ile yaşadığı sorunları anlattığını ifade etmektedir. Bu durumun Abidin Nesimi'de yarattığı şüphe ile Kemal Tahir'in Sarı Mustafa'ya güvenmesi Nesimi'nin anılarına yansımaktadır.

Neticede bu çekişmelerin ideolojik gerekçelere dayanmadığına, Sarı Mustafa'nın Nâzım Hikmet'in ve Hamdi Şamilof'un polis olmadıklarına kanaat getirir gibi oldum. Arna her üçünün de polisle ilişkili olup olmadığı konusunda bir karar veremedim. Buna karşılık Kemal Tahir bizim bu tereddüdümüze karşılık Sarı Mustafa'nın polis olmadığına tamamen inandığını bana söyledi (Nesimi, 1977, s. 141).

Polislik suçlaması ile ilgili Abidin Nesimi'nin anıları bize o dönemde Kemal Tahir'in ilişki kurduğu isimleri görme imkânı sağlamaktadır. Polislik suçlaması üzerine Abidin Nesimi ve Kemal Tahir'in şahitliğinde kurulmak istenen bir "arkadaş mahkemesi" için Telefoncu Ferit, Eczacı Vasıf ve Hikmet Kıvılcımlı'nın adları geçmektedir (Nesimi, 1979, s. 78). Diğer taraftan Abidin Nesimi, Kemal Tahir'in "Türkiye Komünist partilerinin hiç birisiyle" ilişkisinin olmadığını özellikle vurgulamaktadır (Nesimi, 1979, s. 166). Ona göre Kemal Tahir, Nâzım Hikmet ve Sarı Mustafa ile yakın ilişki içindedir (Nesimi, 1977, s. 142). Nitekim 1935'lerin sosyalistlerini üç grupta toplayan Nesimi, Kemal Tahir'in yakın olduğu isimleri "Nâzım Hikmet, Sarı Mustafa, Hamdi Şamilof, Kerim Sadi gibi, Şefik Hüsnü'ye karşı olanlar..." şeklinde ayrı bir grup olarak görmektedir (Nesimi, 1977, s. 143).

Abidin Nesimi'nin anılarında Kemal Tahir ile toplandıkları "arkadaş mahkemesi"nde adı geçenlerden Telefoncu Ferit'in gerçek adı Ferit Kalmuk'tur. Türkiye'deki ilk komünist kadrolarda yer alan Ferit Kalmuk, 1929 tevkifatında hapse girenler arasındadır (Ağcabay, 2015, s. 110). TKP Merkez Komitesi'nin politikaları doğrultusunda hareket eden Kalmuk, Nâzım Hikmet'in karşısında konumlanmıştır (Coşkun, 1995, s. 71). Ferit Kalmuk 1946 yılında Şefik Hüsnü Deymer'in kurduğu Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nde (TSEKP) yer alarak "46 Sendikacılığı" olarak bilinen işçi örgütlenmelerinde görev alır. 1954 yılında ise Dr. Hikmet Kıvılcımlı tarafından kurulan Vatan Partisi'ndedir (Ağcabay, 2015, s. 218). Gerçek adı Vasıf Onat olan Eczacı Vasıf ise eczacılık fakültesini bitirdikten sonra kimya fakültesinde okuduğu dönemde sol hareket ile tanışmış, Aydınlık

dergisi çevresine girmiş ve bir dönem Orak Çekiç dergisinin yönetiminde bulunmuştur. Nâzım Hikmet'in, Hikmet Kıvılcımlı ve Hasan Ali Ediz ile birlikte partinin "triumvira"sı olarak eleştirdiği isimlerden birisi olan Eczacı Vasıf, Takrir-i Sükun kanunu sonrasında tutuklanmış, 10 yıl hapse mahkûm olmuş ancak 1926 affı çıkmıştır (Karaca, 1992, s. 143). TKP içerisinde önemli görevler üstlenen 1938 Donanma Davası sonrasında Eczacı Vasıf, Hasan Ali Ediz'le "Milli Emniyet'e başvurarak 'her türlü siyasi eylemle ilişkisini kestiği, günlük geçiminden başka bir şey düşünmeyeceği' sözünü verdi. Bu tarihten sonra memleketi olan Kilis'e dönerek eczacılığa başladı ve bir daha komünist hareketle ilgilenmedi" (Karaca, 1992, s. 143) (Ağcabay, 2015, s. 167).

1938 yılında Donanma Davası ile tutuklamalar başlar. Abidin Nesimi, Donanma Davası'nda suç unsuru olarak görülen kitapların nerden geldiğine ve kitapların Kemal Tahir ile ilişkisine yer vermekte bu vesileyle Kemal Tahir ile ilişkili isimleri görmemizi sağlamaktadır:

Yine bu günlerde Kemal Tahir, ben, Kadir (Yüksek Mühendis Kadir Basa), Mümtaz (Çığ Dergisi sahibi Mümtaz), İstanbul'da Hürriyet Meydanındaki şimdiki İETT binasının karşısında, şimdi arsa olan köşede bir kitapçı dükkânı açmaya karar verdik. Paltolarımızı satarak seksen lira para topladık. Nâzım Hikmet bize Remzi Kitabevinden, Ahmet Halit Kitabevinden ve daha başkalarından konsinye kitap sağlamaya söz verdi. İlerici yazarlar da konsinye olarak kitaplarını dükkânımıza vereceklerine söz verdiler. Ayrıca yabancı dilden kitaplar getirtme konusunu da düzenlemeye çalıştık. Dükkânımızı kitaplarla doldurduk. Fakat bazı nedenlerle kitap satışına başlayamadık. Dükkânı kapattık. Kitapları da Kemal Tahir'lerin evine koyduk. O tarihlerde Kemal Tahir'in kardeşi Nuri Tahir yeni assubay olmuştu. Arkadaşlarının da katılmasıyla Kemal Tahir'in de katıldığı bekarların oturduğu bir kat tuttular. Evde yığılı kitapları assubaylar okumak üzere gemilere götürüyorlardı.

Yukarıda anlatılan nedenlerle gemide arama yapılmış, bu sol kitaplar bulunmuştur. Bu ve buna benzer gerekçeler (!) birleştirilerek 'orduyu ve donanmayı isyana teşvik' ettikleri söylenerek bu olayın sorumluları olarak da Nâzım Hikmet, Kemal Tahir ve arkadaşları gösterilmiştir (Nesimi, 1979, s. 180).

Kadir Basa ve Mümtaz Çığ isimlerine sadece Abidin Nesimi'nin anılarında rastlanmakta, Mümtaz Çığ'a ilişkin bilgi verilmektedir. Abidin Nesimi'ye göre Mümtaz Çığ, Fuat Sabit'in çevresinde bulunmuştur. "Dr. Fuat Sabit'in yakın arkadaşları pastane, ya da içkili lokanta müdavimleri Hüseyin Avni Şanda, Cabbar Moser, Dr. Klein, Mümtaz Çığ, Lio-gas, Nâzım, Hikmet, Kerim Sadi, Semiha Uzunhasan, Sadi Yalın ve eşi Dr. Nadire Sadi Yalın, vb.dir" (Nesimi, 1979, s. 155). Mümtaz Çığ, çıkardığı Çığ dergisinde Nâzım Hikmet ve Kerim Sadi'yi abartarak övmüştür. Abidin Nesimi buradan hareketle bu isimleri bu kadar öven birisinin III. Enternasyonalin temsilcisi olan TKP'nin üyesi olamayacağı kanaatini bildirmekte ayrıca özel görüşmelerinde Mümtaz Çığ'ın kendisine "komünist arkadaşlarının kendisini polis saydıklarını... Polislikle ilişkisi olmadığını belirtti"ğini yazmaktadır (Nesimi, 1979, s. 171).

15 Haziran 1938 tarihinde Kemal Tahir, kardeşi Nuri Tahir, Nâzım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Hamdi Alev, Emine Alev, Fatma Nudiye Yalçı, Kerim Korcan, Mehmet Ali Kantan, Seyfi Tekbilek ve Hüseyin Durugün'le beraber tutuklanır ve 19 Ağustos 1938 yılında 15 yıl ağır hapis cezasına mahkûm edilir (Coşkun, 1995, s. 193–217). Tutuklananlar Nâzım Hikmet'in çevresinde ve belirli bir ilişki ağı olan kişilerdir. Yargılama sürecine ilişkin belgeler Kemal Tahir'in bu dönemdeki ilişkilerine katkı sunmaktadır. Donanma Davası olarak adlandırılan davaya ilişkin belge ve ifadelere Atilla Coşkun'un *Nâzım'ın Siyasal Yaşamı ve Davaları* adlı kitabında ayrıntılı olarak ulaşılabilmektedir.

Kemal Tahir'in beş yıl birlikte yaşadığı Emine Neriman davadaki ifadesinde evlerine kimlerin geldiğini anlatır:

Kemal Tahir'le beş sene beraber yaşadığını, aralarında fikir birliği olmadığı için ayrıldığını, Kemal Tahir'le münasebetlerinin son senelerinde eve birçok kimselerin gelip gittiğini ve bunların gece toplantıları yaparak aralarında -cahil olması dolayısıyla kendisinin pek anılamadığı- bazı şeyleri müzakere ettiklerini; komonistlik üzerinde konuşmalar yaptıklarını, bu içtimalarda kendileriyle taşındıkları bütün apartmanlarda beraber oturdukları Sarı Mustafa ve kız kardeşi Zehra'nın ve Suat Derviş'le Nizamettin Nazif'in bulunduğunu ve Nâzım Hikmet de kendilerine sık sık uğradığını, eve Zehra'nın arkadaşı olan Sıdika'nın da devam ettiğini ve her defasında Sıdika'yı sivil bir polisin takip etmekte bulunduğunu gördüğünü ve bundan Kemal Tahir'e bahsetmiş olduğunu, taşındıkları bütün evlere Nuri Tahir'in de izinli çıkınca geldiğini ve içtimalara iştirak ettiğini (D. III, S. 1 2 1 .122) beyan etmiştir (Coşkun, 1995, s. 286).

Yargılama sürecindeki ifadeler incelendiğinde Kemal Tahir'in evinin hem sosyalist fikir adamlarının hem de denizci askerlerin uğrak yeri olduğu görülmektedir. Üst Çavuş Mehmet Ali Kantan, Kemal Tahir'in evinde kaldığını beyan ederken, Üst Çavuş Seyfi Tekbilek ifadesinde "Ali Kantan'la Nuri Tipi'nin Nâzım Hikmet'in komonist tarafından daima sitayişle bahsettiklerini, ...Nâzım Hikmet'le Kemal Tahir'in kafadar ve iyi anlaşmış iki arkadaş olduklarını söylediklerini ve Kemal Tahir'in evinde Nâzım Hikmet ve diğer komonist fikirli adamların toplantısında, izinde oldukça Nuri Tahir'in de bulunduğu ve burada aldığı fikirleri gemiye getirip kendilerine nakil ve telkin ettiğini" söylemektedir (Coşkun, 1995, s. 285). Nuri Tahir ile Kemal Tahir'in kaldığı apartmanda bir oda tutan Üst Çavuş İsmail Tiğ da ifadesinde:

Kemal Tahir'in sivil birtakım adamlarla odasında toplandığını ve eğer kendisi bu odada bulunuyorsa dışarı çıkarıldığını, toplantıların gece yarısına kadar sürdüğünü ve Kemal Tahir'in kendi bulunduğu odanın kapısı ile konuştukları odanın kapısının her defasında bizzat kapatıldığını ve bu vaziyetlerden şüpheye düştüğü içindir ki evi terk ettiği ve Dalgıç grubunda yatmaya başladığını (D. III, S. 25) bir gece sonradan isimleri Nizamettin Nazif ve Suat 'Derviş olduğunu öğrendiği iki şahsın eve geldiğini, bir gece de kendisi gruptan avdetinde odaya girdiğinde odada bulunan bir şahsın konuşulan isimden Nâzım Hikmet olduğunu anlayınca bu şahsı tehlikeli bir adam diye bilmesinden hemen oradan çekildiğini ve o gece grupta kaldığını, ertesi günü Nuri Tahir neden kaçtığınsorduğunda kendisinin bu adamı hain olarak bildiğini söylediğini (D.III, S. 1 35, 1 36) ifade etmiştir (Coşkun, 1995, s. 287).

Suçlamaları reddettiği ifadesinde Kemal Tahir kurduğu ilişkilere ilişkin açıklamalar getirmektedir. Gerek Kemal Tahir'in ifadesi gerekse mahkemenin kanaati yazarın cezaevi öncesi sol çevre ile kurduğu ilişkiye dair bilgi edinme imkânı sağlamaktadır. Kemal Tahir ifadesinde "Maznunlardan Başgedikli Hamdi Alevdaş. Üs. Çv. Mehmet Ali Kantan, Üs. Çv. İsmail Tığ ile Nâzım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Fatma Yalçı, Hamdi Alev ve Emine Alev'i tanıdığını, Nâzım Hikmet'le muharrir olduğundan dolayı tanıştıklarını ve birbirlerinin evlerine gidip geldiklerini, Hikmet Kıvılcımlı ve Fatma Yalçı'yı Nâzım Hikmet'i ziyarete gittiği zaman İstanbul Tevkifhanesinde şahsen tanıdığını" söylemektedir (Coşkun, 1995, s. 287). Ancak mahkemenin kararında daha geniş bir çevreye değinilir:

...duruşmada tahassül eden kanaate göre;

Mumailayhin komonistlik tahrikatından kat'î mahkûmiyetleri bulunan ve kendi ifadesiyle de komonistliği teyit edilen (Sahife 26) Nâzım Hikmet, Hamdi Alev, Hikmet Kıvılcımlı ile komonistlik şüpheleri altında bulunan Sarı Mustafa, Zehra, Hüsamettin, Kerim Sadi, Sıdika gibi şahıslarla çok sıkı temasta bulunması ve muhitinin hassaten bu şahıslarla çok sıkı temasta bulunması ve muhitinin hassaten bu şahıslarla muhat bulunması ve yapılan aramada evinde bulunan ve listede bir No. lu tahkikat dosyasının (60, 63)'ncü sahifelerinde sıralanan Türkçe Fransızca 72 kitabın tamamen sosyalizm, Marksizm ve komonizme aidiyeti, mannunu komonist bir karakter taşıdığı ve bu kitapları bir sistem dahilinde ve kardeşi telsiz Üs. Çv. Nuri Tahir vasıtasıyla Yavuz gemisine sokmak suretiyle erbaşlar üzerinde propaganda ve telkin yapmaya çalıştığı... (Coşkun, 1995, s. 288).

Bu belgeler incelendiğinde Kemal Tahir'in ifadesinde Başgedikli Hamdi Alevdaş (Hamdi Alev), Üst Çavuş Mehmet Ali Kantan, Üst Çavuş İsmail Tığ, Nâzım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Fatma Yalçı ve Emine Alev; Kemal Tahir'le beş yıl beraber yaşayan Emine Neriman'ın evde yapılan toplantılara katılan kişiler olarak saydığı Sarı Mustafa, Sarı Mustafa'nın kız kardeşi Zehra, Zehra'nın arkadaşı Sıdika, Suat Derviş, Nizamettin Nazif, Nâzım Hikmet ve kardeşi Nuri Tahir; mahkeme kararında ise Nâzım Hikmet, Hamdi Alev, Hikmet Kıvılcımlı ile komonistlik şüpheleri altında bulunan Sarı Mustafa, Zehra, Hüsamettin, Kerim Sadi, Sıdika isimleri öne çıkmaktadır.

İfadelerde adı geçen Sıdika'nın gerçek adı Sıdika Özdoğu'dur. Bu dönemde Sıdika Uzunhasan adını kullanan Sıdika, Kemal Tahir'in 1950'de cezaevinden çıktıktan sonra evleneceği Semiha Tahir'dir. Hüsamettin Özdoğu'nun kardeşi olan ve Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KTUV) eğitim alan Sıdika Uzunhasan 1930'larda komünist hareket içinde önemli bir yere sahiptir. 1930'lu yıllarda Kerim Sadi ile birlikte olan Sıdika Uzunhasan 1932 yılında kendi evinde hazırlanan bildiriler nedeniyle tutuklanmış ve uzun bir süre sürgün hayatı yaşamıştır (Aykol, 2012, ss. 51,52). Sabahattin Ali, İki Gözüm Ayşe adıyla yayımlanan mektuplarında Sinop cezaevine gönderilen Sıdika Uzunhasan'ı anlatmaktadır:

Geçenlerde dört komünistin daha geleceği şayi oldu (yayıldı). Birinin kadın olduğu söylendi ve bir cuma sabahı dördü de çıkageldiler.

Üç erkek, bir de yirmi yaşlarında Sıdika isminde bir kız...Sarı saçlı, oldukça güzel, zeki bakışlı bir İstanbul kızıydı. Eşyasını da yanına koydular: İçinde ne olduğu tahmin edilebilir kirli bir bohça, ciltleri yırtılmış birkaç roman, isli bir çaydanlık ve şirket vapurlarında bulunan cinsten ufak bir iskemle... Dört seneye mahkûm idi. Dokuz ayını yatmış üç sene üç ay daha yatacak... Babası Kasım-paşa'da tuz inhisarı (tekeli) memuru imiş, bir kardeşi Diyarbekir Hapishanesi'nde aynı cürümden yatıyormuş, İstanbul'dan ayrılırken annesi rıhtımın üzerine düşüp bayılmış.

Kendisi hiç kederliye benzemiyordu. Diğer arkadaşlarıyla beraber oturdular, güflüştüler, başka yerlerde mahpus olan arkadaşlarını çekiftirdiler. Lafları arasına ciddi mecralara da döküldü, işlerden bahsedildi. Sıdika Hanım Celal'e: "Sen de az hergele değilsindir ha! .. " diye çattı, gelen gazeteleri okuduktan sonra derhal kadınlar hapishanesine, kendisine yollamalarını, tatlı falan pişirirlerse gardiyan kadına bir tabak vermeyi unutmamalarını söyledi, kendisini bekleyen candarmaya: "Hadi gidelim!" dedi ve ayrıldı.... Sonraları müdde-i umumi ile görüştüm, kızın metanetine hayran olduğunu söylüyordu (Ali, 1997, s. 127, 128).

Kemal Tahir ile ilgili ifade ve kararda adı geçen romancı Suat Derviş 1930'larda dönemin birçok edebiyatçısı gibi gazetecilik yapmaktadır. 1931-1933 yılları arasında Berlin'de bulunan Suat Derviş başarılı bir gazeteci olarak Babilâli'de yer alır. 1930'lu yıllarda gazeteci yazar Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu ile evlidir. 1944 yılında TKP liderlerinden Reşat Fuat Baraner ile evlenen Suat Derviş, aynı yıl yayımladığı "Niçin Sovyetler Birliği'nin Dostuyum" başlıklı yazısı nedeniyle Babilâli'de kendi adıyla yazılar yayınlamamıştır (Aytemiz Uygun, 2020). 30'lu yıllarda Nâzım Hikmet ve Kemal Tahir ile dostluğu bulunan, Nâzım Hikmet ve Peyami Safa arasındaki Namık Kemal polemiginde Kemal Tahir ile 1936 Model Gençler ve Zavallı Peyami Safa adlı broşürü hazırlayan Suat Derviş'in *Bu Roman Olan Şeylerin Romanı* tefrikası da Moskova seyahati nedeniyle Kemal Tahir tarafından devam ettirilmiştir. Kemal Tahir bu durumu Fatma İrfan'a yazdığı 12 Mayıs 1937 tarihli mektupta "Bu aralık bir de Suat Derviş'in *Bu Roman Olan İşlerin Romanıdır* adlı *Tan* gazetesinde çıkan romanı başıma kaldı. Suat kalktı Rusya tarikiyle İran'a seyahate gitti. Tabii, bunca zamanlık ahbablık varmış, bu işi becersem becersem ben becerebilirmişim. ... Romanı 50'nci tefrikaya kadar sürükledim" sözleriyle ifade etmektedir (Tahir, 2024, s. 234, 235). Ayrıca Kemal Tahir, Suat Derviş'in çıkardığı *Yeni Edebiyat* dergisinin ikinci sayısında "Edebiyat" adlı bir yazı yayınlamıştır. 1930'lu yıllarda evli olduğu Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu Milli Mücadeleye katılmış, zaman zaman kesintiye uğrasa da ömrünün sonuna kadar gazetecilik yapmış, Kara Davut gibi tarihi romanlar yazmıştır (Necatigil, 1995, s. 326).

Kemal Tahir'in eşi Semiha Tahir'in abisi 1902 doğumlu Hüsamettin Özdoğu, Halkalı Ziraat Mektebi'ni bitirdikten sonra çalışma hayatına atılmış, torna tesviyeci ustabaşı olarak çalışmıştır. Özdoğu'nun siyasal yaşamı "920 yılında Halk İştirakiyun Fırkası'na girmesiyle

başlar. Moskova Şark Üniversitesi'nde eğitim alan Özdoğu, burada Mustafa Suphi ile tanışır. TKP 2. Kongresinde Merkez Komite'de aynı zamanda dış büroda görev alır (Topçuoğlu, 1976, s. 48). Hüsamettin Özdoğu, 1930'larda TKP içerisindeki "İşçi Muhalefeti"nin en önemli temsilcilerinden birisidir. "İşçi Muhalefeti adını alan hareket oluşurken, bu gruptan sadece Sarı Mustafa Geçici Merkez Komitesi içinde yer alıyor. İsmail Bilen ve Hüsamettin Özdoğu, Merkez Komite içinde Sarı Mustafa ile işbirliği halinde bu muhalefet grubunu oluşturuyorlar. Muhalefet grubunun temel motivasyonu Aydınlık grubu kadrolarına karşıtlık ve Aydınlık grubu kadrolarının "münevver" oluşunun partinin işçi sınıfı temeline yerleşmesine engel olduğu düşüncesi"dir (Ağcabay, 2015, s. 92). Bu muhalefetin sonucunda Hasan Ali Ediz tarafından Nâzım Hikmet, Sarı Mustafa (Börklüce), Elektrikçi Nuri ve Salih Hacıoğlu'yla birlikte partiden atılmıştır (Karaca, 1992, s. 130). İşçi örgütlenmeleri üzerinde etkisi olan Hüsamettin Özdoğu, 1946 yılında Esat Adil'in kurduğu Türkiye Sosyalist Partisi'ni destekler ve görev alır (Nesimi, 1979, s. 209). Bu dönemde Özdoğu'nun geliştirdiği "ve Mustafa Börklüce'nin teorisini yaptığı T.S.P.'ne bağlı sendikalar ...Meslek Kolu esasına dayanan Türk-İş'in sonradan gerçekleştirdiği (Millî) sendikalar kurma yolunu" gitmişlerdir (R. N. İleri, 2015). Hüsamettin Özdoğu 1947 TKP davasında yargılanarak mahkûm edilmiştir. 1950 affı ile cezaevinden çıkan Özdoğu siyasi faaliyetlerden kopmuş ve 1974 yılında hayatını kaybetmiştir.

Bu davada mahkûm edilen iki kadın Hamdi Alev Şamilof'un eşi Emine Alev Şamilof ve Fatma Nudiye Yalçı'dır. Emine Alev beş sene, Fatma Nudiye Yalçı on sene ceza almışlardır. Fatma Nudiye Yalçı, Hikmet Kıvılcımlı ile Marksizm Biblioteği'ni kurmuştur. 1933 yılında eşi Nizamettin Nazif'ten ayrılan Yalçı, Hikmet Kıvılcımlı ile "1933 ile 1935 tarihleri arasında bir tarihte Kerim Sadi'nin evinde tanışır. O tarihten yaşlarının sonuna kadar süren kişisel ve düşünsel yoldaşlıkları başlar" (Sarıoğlu, 2013, s. 110).

Kemal Tahir ve Nâzım Hikmet ile donanma davasında yargılanan Hamdi Alev, Dava'nın iki numaralı sanığı olarak 18 yıla mahkûm olmuştur. Şamilof soyadını Of'lu Şamiloğulları ailesine mensup olması nedeniyle kullanan Hamdi Alev 1894 yılında Trabzon'un Of ilçesinde doğar. Çalışmak ve okumak için gittiği Çarlık Rusya'sında askere alınır. Ekim Devrimi sonrasında ise Kızılordu saflarına geçer. 1924 yılında yurda döner ve TKP'ye katılır. Eşi Emine Alev de parti kadrosundadır. 1927 tevkifatında tutuklanan Alev, 1930'larda Nâzım Hikmet ile birlikte Şefik Hüsnü'ye karşı muhalefetin içinde yer almıştır. 1950 affı ile cezaevinden çıkar, aktif siyasetten uzaklaşır ve 1969 yılında hayatını kaybeder (Okune, 2022).

1938 Donanma Davası'nda tutuklananlar önce İstanbul Tevkifhanesi'ne gönderilmiştir. Nâzım Hikmet'in roman taslaklarından oluşan ve Yapı Kredi Yayınları tarafından *Öteki Defterler* adıyla yayımlanan *Orası* adlı taslak İstanbul Tevkifhanesi'ndeki tutukluğu

anlatmaktadır. Dört bölümden oluşan metinde Kemal Tahir, Cemalettin Mahir karakteri ile yer alır: “Cemal Mahir muharrirdi. İnce balmumundan yüzünde simsiyah kaşları şeytancasına yukarıya doğru çekikti ve tevkifhaneye girdikten sonra bir gün, belki canı sıkıldığı için, belki de Lenin’i düşünerek çenesinde kırmızısı bol, sivri bir sakal bırakmıştı” (Hikmet, 2008, s. 27). Bu metinde Nâzım Hikmet kendisini Ressam Halim, Piraye’yi Hatice, Hikmet Kıvılcımlı’yı Mimar Ali ve Kerim Korcan’ı Saatçi Kerim olarak karakterize etmiştir. Nâzım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı ile cezaevi öncesinde başlayan gerilimi bu metne de yansıtmaktadır:

Ressam Halim’le Mimar Ali arasında nazari görüş, taktik meselelerini telakki ediş ayrılığı yoktu. Bunu ikisi de biliyordu. Fakat ikisi de vakit vakit böyle bir ayrılığın vehmine düşmek ihtiyacındaydılar. Birbirlerinin değerini, içlerinden, kendi kendilerine takdir ediyorlardı. Fakat hemen hemen her toplantıda, ilk hücum Mimar Ali’den gelmek şartıyla en ufak bahanelerle çekiyorlardı. Mimar Ali Rus Bolşevik Fırkası’nın tarihindeki kavgaları gayet iyi biliyor ve bunları, ille, Türkiye şeraitinde de görmek, bu kavgalardan sapıklığı olmayan biricik insan gibi çıkmak istiyordu. Kavgada faal ve kavgaya bağlı, ona yardım edici bir unsur olarak mimarlığını kullanmadığı için mesleğinden vazgeçmişti. Fakat mesleği ona şemacılık itiyadını bırakmıştı. Bunda samimiydi. Ve samimi olduğu içindir ki herhangi bir sahada sivrilen bir arkadaşın bir gün, Bolşevik Fırkası tarihinde, filanca zaman, falancanın yaptığı inhırafa düşebileceğinden titizleniyor, sinirleniyordu. Ve kendisinin yani Mimar Ali’nin sonuna kadar sapıtmayacak ve Bolşeviklerden falanca gibi keskin işler görececek bir komünist olduğuna yüzde yüz iman ettiği için kendinin en akla gelmez, en kurnaz yollarla ikinci plana atılmak, kendisiyle alttan alta mücadele edilmek istendiğini vehmederek bunu ilerdeki inhi-rafların ilk alametleri sayıyordu (Hikmet, 2008, s. 76, 77).

Donanma Davası’nda mahkûm olan Kerim Korcan, “yoksul bir saat tamircisinin oğludur. ilkokulun dördüncü sınıfına kadar okuyabildi. Çocukluğu kahveci, berber ve dondurmacı çıraklıklarıyla; yirmi yaşından sonraki hayatının on iki senesi de (1938-1948; 1957-1958) siyasal nedenlerle cezaevlerinde tutuklu geçti; geçimini marangozlukla sağladı” (Necatigil, 1995, s. 206). Emin Karaca, Donanma Davası ile ilgili hazırladığı 16-22 Eylül 1993 tarihleri arasında Cumhuriyet Gazetesi’nde yayımlanan *Sintinenin Dibinde* başlıklı yazı dizisinde Korcan’ı “Abdülkerim Korcan, Boğazkesen’de bir berberin çırağı ve TKP Tophane Mıntıka Komitesi hücre elemanı. 27 kişinin yargılandığı Donanma Davasının da ilk sanığı. Korcan gençliğinden ömrünün sonuna dek hapisler ve duruşmalarla dolu bir yaşam geçirenlerden” sözleriyle tanımlamaktadır (Karaca, 1993). Kerim Korcan, Hikmet Kıvılcımlı’nın kurduğu Vatan Partisi’ne katılmış ve bu nedenle 1957 yılında yargılanmıştır. Korcan 1960 sonrasında ise edebiyatla uğraşmış, öykü ve romanlar yazmış ve daha çok sinemaya uyarlanan *Tatar Ramazan* romanıyla tanınmıştır. Nâzım Hikmet, *Orası* adlı metnin Kerim Korcan’ı

Yuvarlak kafalı, 22 yaşında, saatçi çırağı, komünist Kerim, locasının penceresinden avluya ve geceye baktı. ‘Jandarma’ şarkısını söylemeye başladı. ... Kerim kendini şarkıda pencereden bakan mahpus yoldaşın yerine koydu. Kendisi de sahiden mahpushanede olduğu ve on seneye mahkûm bulunduğu için değil, şarkıdaki mahpus yoldaşa benzediği için keder ve gurur duydu sözleriyle anlatmaktadır (Hikmet, 2008, s. 24, 25).

Nâzım Hikmet'in *Orası* adlı metninde önemli karakterlerden biri de "Aziz"dir. Her ne kadar Donanma Davası tutukları arasında bulunmasa da bu karakter Hüsamet'tin Özdoğ'u'yu temsil etmektedir. İbrahim Topçuoğlu, Hüsamet'tin Özdoğ'u'nun parti içindeki kod isimlerinden biri de Aziz olduğunu belirtmektedir (Topçuoğlu, 1976, s. 93). Hüsamet'tin Özdoğ'u metninde geçtiği gibi tornacıdır ve Diyarbakır cezaevinde yatmıştır. TKP içindeki işçi muhalefeti metninde Tornacı Aziz üzerinden yer almaktadır:

Tornacı Aziz söz istemeden bağırdı:

— Yine münevverlik kavgalarınıza başlayacaksınız. Münakaşanın kesilmesini ve derslere eskisi gibi devam olunmasını teklif ediyorum.

Mimar Ali sapsarı oldu. Kemikli, kumral, uzun yüzünde küçük mavi gözleri gizli bir günah yakalamışlar gibi hazin bir ihtirasla parıldadılar. Tornacı Aziz'e döndü:

— Evvela söz iste, sonra söze başla Aziz yoldaş! dedi. Hem münevverlik imasıyla amele muhalefetine, Lenin tarafından katiyetle mahkûm edilen sapıklığa düştüğünü unutmama (Hikmet, 2008, s. 77).

1938 Donanma Davası TKP içerisinde daha çok muhalif isimlerin ve Kemal Tahir'in de içinde olduğu Nâzım Hikmet çevresinin yargılandığı ve tutuklandığı bir dava olmuştur. Bu dava konumuz açısından Kemal Tahir'in 1930'ların ortalarından itibaren faaliyet ve ilişkileri detaylı bir şekilde göstermesi bakımından önemlidir.

Sonuç

Kemal Tahir'in 1930'lu yıllarda gazeteciliğe başlamasıyla aynı dönemde girdiği sol çevreler, onun hem siyasi dünyasını hem de edebî kimliği etkilemiştir. Oda komşusu Sarı Mustafa (Mustafa Börklüce) aracılığıyla adım attığı sol düşünce, Kerim Sadi'nin evindeki tartışmalar ve başlangıçta mesafeli olduğu Nâzım Hikmet ile kurduğu dostluk, yazarın düşünsel dönüşümünün temel taşları olmuştur.

Bu dönemin ve Kemal Tahir'in sol ile kurduğu ilişkinin en dikkat çekici özelliği ise, yazarın doğrudan Türkiye Komünist Partisi (TKP) ile değil, parti içindeki muhalif kanatla ve partiden dışlanmış isimlerle yakın ilişki kurmuş olmasıdır. Dönemin tanıklarından Abidin Nesimi'nin açıkça belirttiği üzere, Kemal Tahir'in hiçbir komünist partisiyle resmî bir bağı yoktur. Ancak o, Nâzım Hikmet, Sarı Mustafa, Hamdi Şamilof ve Kerim Sadi gibi TKP lideri Şefik Hüsnü'ye karşı olan muhalif grupla kader birliği içindedir. Bu ilişki ağının bir diğer tarafı da Nâzım Hikmet'in çevresindeki gazetecilerdir. Kemal Tahir'in, Suat Derviş ve Naci Sadullah ile aynı gazetelerde çalışmaları bu çevrenin Kemal Tahir'in basın ile ilişkiler kurmasında etkili olduğunu göstermektedir.

Kemal Tahir'in yakın ilişkide olduğu TKP içindeki muhalif ağın en kilit ve dikkat çekici isimlerinden biri de Hüsamet'tin Özdoğ'u'dur. Kemal Tahir'in 1950'de cezaevinden çıktık-

tan sonra evleneceği Semiha Tahir'in (Sıdika Özdoğu) ağabeyi olan Hüsametdin Özdoğu, 1930'larda TKP içindeki "İşçi Muhalefeti"nin en önemli temsilcilerinden biridir. "Aydınlık" grubu kadrolarının "münevver" (aydın) yapısına karşı çıkarak partinin işçi sınıfı temeline oturması gerektiğini savunan Özdoğu, bu doğrultuda Sarı Mustafa ile hareket etmiştir. Nitekim bu muhalif tutumları sonucunda Hasan Ali Ediz tarafından Hüsametdin Özdoğu, Nâzım Hikmet ve Sarı Mustafa partiden ihraç edilmiştir. Özdoğu'nun bu muhalif duruşu, Nâzım Hikmet'in hapisane günlerini anlattığı *Orası* adlı roman taslağına da yansımış; eserde aydın kavgalarına karşı çıkarak "amele muhalefeti" savunan tornacı "Aziz" karakteriyle temsil edilmiştir.

Kemal Tahir parti içi hesaplaşmaların, ihraçların ve ajanlık suçlamalarının havada uçtuğu bu gerilimli ortamda, Nâzım Hikmet, Sarı Mustafa ve Hüsametdin Özdoğu gibi TKP merkeziyle çatışan dostlarına olan güvenini sonuna kadar korumuştur. Kemal Tahir'in TKP ana akımından ziyade partinin muhalif, dışlanmış ve sorgulayıcı kanadıyla kurduğu bu bağımsız ilişki, 1938 Donanma Davası'nda birlikte tutuklanıp 15 yıl hapis cezası almasıyla sonuçlanmıştır. Ancak bu süreç, Kemal Tahir'in entelektüel bağımsızlığının zeminini hazırlamış ve onun Türk edebiyatının en özgün romancılarından biri olmasını sağlayan tecrübelerin kaynağı olmuştur. Kemal Tahir'in yaşamı boyunca TKP'ye mesafeli duruşunda ve herhangi bir sol partiye üye olmamasında muhtemelen bu dönemde yaşadığı ve tanık olduğu olaylar etkilidir. *Esir Şehrin Mahpusu* romanında Binbaşı Arif Bey'in gizli çalışma üzerine söyledikleri bu açıdan da okunabilir:

Gizli çalışmak namuslu vatanseverlerin işine yaradığı kadar, her çeşitten namussuzların da işine yarar. Bunu hiç aklından çıkarmamalı... Gizlilik, alçaklıkları, yalancılıkları, korkaklıkları, kahramanlıklardan daha kolay örtüyor. Gizli işlerde, olup bitenleri günü gününe izleyemeyeceğiniz için, namussuzlar namusluları kolayca lekeleyebiliyorlar. Bu yüzden kaybınız katmerli oluyor (Tahir, 2022, s. 229, 230).

Finansman Beyanı	Bu araştırma; kamu, ticari veya kâr amacı gütmeyen sektörlerdeki fon kuruluşlarından herhangi bir hibe almamıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı	Yazar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayımlanmasıyla ilgili olarak herhangi bir muhtemel çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.
Yazar Katkıları	Bu makale tek yazarlıdır. Kavramlaştırma, metodoloji, araştırma, yazım ve düzenleme süreçlerinin tamamı yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.
Etik Kurul Onayı	Bu çalışma, birincil veri toplama (anket, görüşme, deney vb.) içermediğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir.
Editöryal Bağımsızlık Beyanı	Bu çalışmanın yazarı Kemal Tahir Çalışmaları'nın editöryal ekibinde görev almaktadır. Çalışmanın değerlendirme süreci, yazarın editöryal görevinden tamamen bağımsız, çıkar ilişkisi bulunmayan bir editör ve dış hakemler tarafından yürütülmüştür.
Funding Statement	This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.
Declaration of Interests	The author declares that there is no conflict of interest regarding the research, authorship, and/or publication of this article.
Author Contributions	This is a single-authored article. Conceptualization, methodology, investigation, writing, and editing were all carried out by the author.
Ethics Approval	This study did not involve primary data collection (surveys, interviews, experiments, etc.) and therefore did not require ethics committee approval.
Editorial Independence Statement	The author of this study serves on the editorial team of <i>Kemal Tahir Studies</i> . The evaluation process of this study was conducted entirely independently of the author's editorial role, by an editor with no conflicting interests and by external reviewers.

Kaynakça / References

- Ağcabay, C. (2015). *Dr. Hikmet Savaşçı bir hayat*. Sosyal İnsan Yayınları.
- Akar, A. (1989). *Bir kuşağın son temsilcileri "Eski Tüfek" sosyalistler*. İletişim Yayınları.
- Ali, S. (1997). *Sabahattin Ali'nin özel mektupları iki gözüm Ayşe*. Bilgi Yayınevi.
- Aykol, H. (2012). *Aykırı kadınlar Osmanlı'dan günümüze devrimci kadın portreleri*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Aytemiz Uygun, B. (2020). Suat Derviş. *Türk edebiyatı isimler sözlüğü* içinde. Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- Bilge, Y. (Ed.). (2017). *Kemal'den Piraye'ye -mektuplar-*. İthaki Yayınları.
- Coşkun, A. (1995). *Nazım'ın siyasal yaşamı ve davaları*. Cem Yayınevi.
- Doğan Nadi Kimdir? (2018). *Türkiye Gazeteciler Cemiyeti*. <https://www.tgc.org.tr/duyurular/1784-tgc-doğan-nadi'yi-sevgi-ve-saygıyla-anıyoruz.html>
- Hikmet, N. (2008). *Öteki defterler*. Yapı Kredi Yayınları.
- İleri, R. N. (2015). *1946 Sendikacılığı*. Gelenek.
- İleri, S. (2005). *Nam-ı Diğer kaptan Attila İlhan'ı dinledim*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İrfan, F. (1976, Mayıs 3). *Kemal Tahir'le konuşan herkes bir parça Kemal Tahir'leşir*. Politika Gazetesi.
- Kahramanoğlu, F. (2025). Fransa'da Kemal Tahir. M. G. Avcı (Ed.), *Yeni Perspektifler Işığında Kemal Tahir II* içinde (s. 95-111). Ketebe Yayınları.
- Karaca, E. (1992). *Nazım Hikmet'in şiirinde gizli tarih*. Belge Yayınları.
- Karaca, E. (1993). *Sintinenin dibinde*. Cumhuriyet Gazetesi.

- Kıvılcımlı, H. (1978). *Anılar*. Yol Yayınları.
- Necatigil, B. (1995). *Edebiyatımızda isimler sözlüğü*. Varlık Yayınları.
- Nesimi, A. (1977). *Yılların içinden*. Gözlem Yayınları.
- Nesimi, A. (1979). *Türkiye Komünist Partisinde anılar ve değerlendirmeler*. Promete Yayınları.
- Nureddin, V. (1975). *Bu dünyadan Nâzım geçti*. Cem Yayınevi.
- Okune. (2022). *Hamdi Alev Şamilof*. Okune. https://tr.okune.org/wiki/index.php/Hamdi_Alev_%C5%9Eamilof
- Perinçek, M. (2017, Eylül). Nazım Hikmet Berlin'de. *Toplumsal Tarih*, 285, 70–88.
- Sarioğlu, H. (2013). Sosyalist mücadele tarihinde kadınların görünmeyen emeğine dair FATMA NUDİYE YALÇI. *Amargi Dergi*, 29, 110–112.
- Seçkin, N. (1998). *Musalladan şöhrete Safiye Ayla*. Bilgi Yayınevi.
- Sertel, S. (2015). *Roman gibi*. Can Yayınları.
- Sülker, K. (1983). *Anılara Yolculuk*. Yazko.
- Tahir, K. (2008). *Hür şehrin insanları*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (2022). *Esir şehrin mahpusu*. Ketebe Yayınları.
- Tahir, K. (2024). *Fatma İrfan'a mektuplar*. Ketebe Yayınları.
- Tanju, S. (2000). *Eski dostlar*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Tonga, N. (2020). Naci Sadullah. *Türk edebiyatı isimler sözlüğü* içinde. Ahmet Yesevi Üniversitesi. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/naci-sadullah>
- Topçuoğlu, İ. (1976). *Neden 2 Sosyalist Partisi T.K.P. Kuruluşu ve Mücadelesinin Tarihi 1914-1960* (C. 1). Eser Matbaası.
- Tunçay, M. (2017). *Türkiye sol tarihine notlar tarih ve toplum yazıları*. İletişim Yayınları.
- Uzun, M. İ. (1994). Doğrul, Ömer Rıza. *İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/dogrul-omer-riza>